

Партія Українських Соціалістів-Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Як мужик став довжником у всіх

(Казка)

Написав

Ф. Волховський.

**Друк і наклад партійної друкарні.
1915.**

Жив собі на світі мужик з жінкою та чорт. У мужика було всого подостатком, а в чорта нічого, бо й який же з чорта робітник? та й не робота у нього на думці. От і став чорт завидувати. „Піду — гадає собі — подивлю ся, звідкиля то в мужика достаток береться. Пішов та бачить — мужик землю оре.

— Навіщо це ти землю гребеш? питав чорт мужика.

— А ось зорю та засію; жито зійде та дозвіс. Я його зіжну та в стоги вложу; прийде пора — вимолочу. Потім висушу та муки намелю, а жінка хліба напече тай пива наварить і буде нам на здоровле та на втіху.

— А міні богато даси? питав чорт.

— От дурня найшов! відповідає мужик. Чого-ж я тобі, чортові поганому, буду добро віддавати? Ори сам!

Досада вяла чорта. „Ну, та нічого! — думає. — Нехай тільки мужик скосить хліб, а я в нього все живо вкраду!“ I став він сторожити мужика.

А мужик зажав збіже, повязав його в снопи тай поки що поклав навхрест на полі. То й чортови годі було приступити: прийшов він у ночі красти — поскреготовав зубами та з тим і пішов.

Ще більш досадно йому стало. „Ну, та нічого — думає: я є мужика коня вкраду. А йому без коня то ні тпру ні ну!“

Вибрав він темну нічку та підкрив ся до мужика під стріху. Та мужик був також не в тім ябитий: він біля коня поклав був цапа. Як занюхав чорт цапиний дух, так і закрутів рилом: не може він стерпіти, бачиш, цапиного духу. Не видержав чорт і хвилі: вискочив з під стріхи та давай пчихати!

Озлообив ся чорт. „Коли — думає — сам я не дам собі ніяк ради з тобою, так я знаю, кого на тебе наслати!“

І став він придумувати. Думав, думав тай видумав купця. Виростив йому пузо, обув в чоботи, дав калитку з грішми, навчив божити ся й пустив; іди! — а сам дивить ся, куди купець піде. А той прямісінько до мужика.

Як побачив се чорт, так і затряс ся з радощів! Ха-ха: Ось тепер я закурю! Як купить купець у мужика землю, то я вже мужикови сяду на шию: він без землі як без рук!“ Перетягнув чорт хвіст поміж ноги, взяв кінчик в зуби та побіг чимскорше в слід за купцем — побачити, що буде.

Прийшов купець до мужика:

- Здоров, брате!
- Здоров!
- Продай міні свій хліб.
- Міні самому треба.
- Ну, так землю продай.
- Пошо я її стану продавати?

— А ти-ж за ті гроші усякого добра на-
купиш.

— Нашо міні твого добра? У мене всего
доволі: все домашнє. Я й ситий і одітій і на-
критий і обутий. Таке то. Нічого міні не треба
й доки земля — матінка при мені — ніколи ні-
чого міні не буде треба!

— Так щож, каже купець, вмирати міні тепер
з голоду, чи що? Грошей у мене багато, а хліба
дасть біг.

— Сам ори, відповідає мужок.

— Чудак ти, знову вговорює купець. Я до
того діла не звик. А хочби й заняв ся хлібороб-
ством, так на те часу треба; поки хліб доспіє та
висхне та я його змелю та спечу, так десять
раз з голоду вмерти вспію.

— Ну, каже мужик, пощо вмирати. А джеж
живем по сусідськи. Гей жінко, дай купцеви по
сусідськи хлібця та крупові та браги та ще там
що є, щоб він дотягнув до свого хліба!“

Узяв купець, що дали, та пішов на давне
місце. А чорт вже там, тільки вже не тішить ся.
І хвіст з рота випустив.

Став купець глузувати з нього: „Який з тебе,
кричить, чорт? Нашо такі чорти бувають? У по-
рядного чорта є розум, а в тебе що? Ось ти міні
дав гроші, а що в тім за розум, коли мужик ні-
чого не хоче продати. Ти на нього нужду нашли,
тоді інша справа; тоді він не тої заспіває!“

Нащурив чорт вуха. „Мудре, каже, слово ти
пане купець сказав! Мудре слово!“

І став він внову думати. Думав, думав і ви-
думав пана. Надів на нього черевики, ковнірець
краваткою перевязав, на жилет повісив золотий
ланцух тай пустив: „іди“!

А пан, тільки став на свої ноги, так і підняв
ніс в гору та давай нюхати, звідкіля разовим
хлібом пахне. Як розпізнав, так і почимчикував
в той бік — вже знає, що мужик там мусить бути.

Прийшов.

— Здоров, каже, будь, мужичок! Як ти
повинності свої справляєш?

— Нічого, відповідає Іван; живем, хліб жуєм,
брагою запиваєм, за плугом день коротаєм.
А прийде ніч, хропи, скільки хоч!

Засміяв ся пан. — Веселий, каже, ти мужик!
То добре: у веселого мужика робота скорше йде.
А богато ти данини приготовив?

— Якої данини? За що?

— За землю, відповідає. Та-ж це земля моя.

— Давно вона твоя? питав мужик та видивив
ся на пана.

— Вона і все була моя, з того часу, як
я на світі опинив ся.

— А від давна ти на світі? — знову питав
сЯ мужик — твоїм панським гімном ще не пахло,
а я вже її, матінку орав та доглядав.

Розгорячив ся пан. — Як каже, ти смієш
міні грубости балакати? І що ти плетеши про
ораніє? Звісна річ, що ти повинен землю орати,
тому, що ти мужик. А володіти землею, панувати
повинен я, бо інакше — сам ти свою капустяною

головою розсуди — чого-б я на світі паном був? Пан на теж на світі й настав, щоб землею володіти.

— Пошо пусте патякати? — огризнув ся й мужик. — Земля, брате, нї твоя, нї моя, а світова. Хто її оре, той нею й володіє.

— Коли так — кричить пан — коли ти не хочеш міні данини платити, так я в тебе землю відберу.

— Як-же це ти відбереш? питав мужик, а сам сміється.

— А ось сяду на твою землю та не смієш ти її орати.

— Спробуй — каже мужик, та ще дужче сміється.

Розсердив ся пан. Вибіг на саму середину поля тай сів; сидить. А мужик і гадки не має. Пішов, запряг свою Сивку та давай землю орати; з самого краю й зачав. Оре, борозду за бороздою робить, а пан сидить. Ось вже південь, у пана в животі музика грає, так їсти хочеться, а він усе сидить. Нарешті доорав мужик до пана та пішов плугом просто на нього. Пан усе сидить. Підійшов мужик, підвів різак під пана — цілого подрапав. Вхопив ся пан за зад обома руками тай скотив ся на бік. Позеленів зі злости: і боляче йому й обидно! Скочив він на ноги, за себе сам забув: лівою рукою ззаду держить ся, правою до мужицької бороди лізе: „я тобі покажу — кричить — як проти пана бунтуватись!“

А мужик зупинив коня, кинув плуг, вхопив пана за карк, як дастъ йому коліном, так і полетів пан через гори, через доли, через поля, через ріки, наче куля з рушниці. Летів, летів, тай знову перед чортом, як вкопаний став. Стоїть та трясеть ся з пересердя, а чорт на нього дивить ся як винуватий.

— Що-ж се ти — закричав пан — на світ мене привів, а мужик мене слухати не хоче! Чи се порядок?! А все через що? Через вільнодумство! Нема ніякої уздачки на його вольні мисли, то він і знати нікого не хоче!“

— Мудре ти слово сказав, пане! відповідає чорт. — Мудре слово! Це діло треба розжувати!

Став чорт знову думати. Аж полисів від думок; але зате видумав — попа! Убрав його в рясу, виростив йому гриву, вивчив говорити по книжному, очи дав завидюші, руки загребущі, а язык блейний: як підніме очі вгору, та зітхне, та заговорить від писанія — ну ось святий тай годі — прямо живий на небо лізе!

Подивив ся чорт на своє третє сотворіннє, та як зарегоче! Так реготав, що в болотах усі жаби заквакали, в облаках все гайвороне закракало, а в кущах всі змії зашипіли!

А піп затінив очі рукою та давай визирати. Глянув сюди, глянув туди, бачить: наче мурашка в долині лізе... У нього й очі загоріли ся і дух в грудях сперло: зараз пізнав, що то мужик землю оре. Підібрав поли та як не побіжить скорше зайця, — на силу й чорт за ним поспів!

Не добігаючи до мужика, піп задержав ся.
Поправив рясу, розгладив бороду, прибрав пісний
вигляд та почвалав повільною ходою.

— Здоров був, сину мій! — каже — Да буде благословеніє мое на труді твоїм!

— Спасибі, панотче, відвічає мужик.

Постояв піп, помовчав, поглядів на ораннє
богомільними очима....

— В поті лиця твоєго заробляєш хліб свій!
— заговорив знову; — добре діло; труди ся, тру-
ди ся, Бог труди любить... А богато в тебе
в шпихлірі?

— Та слава Богу, чверток в тисяча всякого
хліба набереть ся.

— А диви ся, диви! сказав піп та ковтнув
слинку. І в стиртах чей є?

— Двісті стирт жита та двісті пшениці, та
ячменю сто.

— А диви, диви! — грімкійше чим перше
крикнув піп та аж покректав від зависті. А чей
і конопля і лен і мед є?

— Чому-б не було. Господарство в мене
хороше: і худібка й курочка і те і се. Адже-ж
працюємо; так не з хати, а в хату.

— Так, так, так. То добре. Ну, а про душу
свою помишаєш? Хорониш себе від гріха?

— А як же, панотче, дбаємо. Живемо ми
з жінкою мирно; сварні між нами, або не дай
Господи, бійки, нема. Над худібкою не збиткуємо
ся, коло матінки-сирої землі заходимо ся, як нале-
жить ся. За трудами про гріх і думати нема коли.

— Ну, сего, мій сину, не досить. Ось до тебе хороший чоловік приходив, щіну тобі за твоє добро давав, а ти йому в лакомстві своїм, нічого не продав! Це не по християнськи!

— Вибачайте, панотче, що-ж тут лихого? Я не продав тому, що з тої продажи тільки гріх вийшов би. То він лакомить ся на чуже добро, тому, що сам не хоче робити. А я не то, щоб лакомити ся — а задармо йому стільки добра дав, щоб він з голоду не вмер: бо все-ж то чоловік; так і жалко.

— Тай пана ти не слухаєш — став знову усовіщувати піп; — а він же самим Господом Богом вище тебе поставлений, володітелем сеї землі. В писанію що сказано?

— А що там сказано? спитав ся мужик.

— А сказано, сину мій, так: „ність бо власти, аще не от Бога“.

— Та яка-ж він надімною власть? Якби я його над собою поставив; ну то тоді й був би він власть. А так то й я черевики взую тай стану над ним верховодити: гляди, я над тобою власть. А що до землі, так знов-же я йому не бороню. Нехай пристає до спілки тай оре на здоровле. А то він робити не хоче, а землю йому дай! На якого лиха вона йому?

„Ось який діявол!“ подумав піп про мужика; на всяке твоє слово він свій резон найде!“

— Ну, а приносиш ти хоч жертви Богу? — запитав ся він грімко.

— А пошо-ж їх приносити? Хиба Господь потребує моїх жертв? Що я можу таке дати Господу, чого би він сам не міг одним своїм словом створити?

— Диви ся, який гаспид! — знову подумав собі панотець, тому, що нічого на мужикові слова не міг відповісти. Та тут йому чорт прийшов в поміч. „Скажи йому — запепотів чорт попови на вухо, — що може й не потребує, але що треба-ж мужикови показати свою побожність.“

— Ось, сказав грімко піп до мужика, — ти кажеш, що Господь не потребує. Скажім, що й не потребує, а все-ж, якби ти жертву приніс, то показавби свою побожність.

— Та якуж то жертву? Як я її принесу?

— Та ось, ти би мені дав десятинку зі свого майна, а я би за тебе помолив ся.

— А пошо-ж за мене молити ся? Як що я живу по божому, то ось і моя заслуга; а як що я живу неправедно, то хиба мої неправедні діла стануть лічші від твоїх слів?

Знову піп не міг нічого відповісти; та й сам чорт задумав ся. З тим вони й пішли.

Ось і купець і пан і піп давай в трійку лаяти чорта: „Ти нас створив, ти й корми; а ні, то видумай, як мужика в хомут запрягти, або ми тебе самого запряжем; тобою й орати й їздити будем!“

Злякав ся чорт. „Пождіть, каже, почтенні пани, я побіжу до тіточки, — Бабою — Ягою звуть; вона буде їдовитша від мене; вже вона щонебудь придумає.“

Побіг він, розповів їй.

„На те діло порадити не тяжко — прохрипіла Баба — Яга. Розпалила вона огонь та давай на людськім черепі цвях ковати. А виковавши, дає його чортови: „Візьми, каже, сей цвях та вбий його мужикови в голову; то й засяде в його голові цвяхом віра в попівські речі про божественне.“ Втішив ся чорт. Вхопив гвіздь, чмокнув тіточку в ніжку та гайда назад. Добіг до мужицької хати — вже настала глуха ніч, а ще була тепла пора — то мужик спав на дворі. Підкрався до него чорт, затаївши віддих, приклав цвях до мужицького тімени — як стукне по головці копитом — так цвях і війшов.

На другий день знову приходить піп до мужика.

— Що-ж, каже, — роздумав ся ти за ніч, грішнику нерозкаянний? Чи ти зрозумів, що без молитвної помочи будеш ти на тім світі горячу сковороду лизати?

Злякав ся мужик, бо острах перед тим, „що буде на тім світі“ вже засів цвяхом в його мозку. Що саме там „буде“, він і сам не зінав, але тим страшнійші йому видавались попівські страхи. Почіхав він потилицю... „Що-ж — каже — я з охотою Віддам тобі десятину всього моєго майна; тільки ти вже поклопочи ся про мене.“

— Та вже будь спокійний, мій сину. Я, як добрий пастир, тобою в день і в ночі піклуватись буду. Самі найліпші молитви тай акафісти за тебе відчитаю тай не дорого візьму: котра рубля

за штуку коштує, та тобі всого за сорок копійок припаде. Білійший від снігу на той світ явиш ся. А що не вісте убо нї дня нї часа, в онь же смерть прийдет, то й не будемо ми золотого часу теряти. Підем до тебе в хату та сейчас і виділиш мені Господню десятинку.

Пішли. Насамперед стали хліб міряти.

— Ану-ко, каже піп мужикови — ти міряй, а я буду на стіні олівцем записувати.

Ось, що мужик одну міру відкине, а піп дві черточки й поставить. Мірили, мірили, намірили дві тисячі й сорок чверток.

— Щось то, каже мужик — страшно богато.

— А, се — каже піп — Господь тобі за твою добродійність помножив: чудо стало ся ради того, що ти жертву приніс!

Усміхнув ся мужик собі в бороду. „Таж це вигідно — думає він — бути добродійним.“ Відмірив він попови двісті чотири чвертки хліба, дивить ся, — зовсім зменшив ся запас його хліба. Почіхав ся він.

— Щось се — каже — так якби мало в мене самого остало ся.

— Це — відповідає піп — тому, що ти мислями згордив ся; Господь тебе й покарав!

Насупив ся мужик, та нічого робити. Пішли вони останнє добро ділити. Все поділили, одна скотинка остала ся. У мужика було двайцять коров та бик, десять кобил, оден жеребець, сорок овець та баран. Він і каже попови: „Візьми в мене дві корови та кобилу та четверо овець. А от,

худібка моя почне телити ся, та жеребити ся та котити ся, тоді я тобі ще телятко та лопатко та баранця дам за той останок, що в мене тепер остась ся.“

— Е, нї, — одвічає піп. — Міні зараз треба. Ти сам обіцяв десяту часть усого. Міні лишнього не треба; а що ти обіцяв, те мое. Нї, сину мій, ти відріж міні десяту часть бика і жеребця і барана, ось що!

— Що се ти, отче — видивив ся на нього мужик. — З ума зійшов? Адже-ж так нї в тебе, нї в мене потім приплоду не буде. Та й тобі-ж убуток! Як хочеш, а я різати не буду!

Гей, як не заведе піп на весь світ, наче його самого ріжуть. Так і наскакує на мужика. „Ти — кричить — клятвопереступник! Отцю своєму духовному торжественну обітницю дав, а тепер і не гадаєш додержкати? Я на тебе, єретика, анатему кину!“

— Та змилуй ся, батюшка, що за нісенітніцю плетеш! — вроzuмлює його мужик; — видко від лакомства ти й розум втратив! Та кого хочеш, ти спитай ся, всякий тобі скаже, що й мое й свое господарство ти хочеш зруйнувати!

— Коли ти такий певний в гордині ума свого, що „всякий скаже“, то давай судити ся. Нехай нас пан розсудить.

— Так щож. Нехай. Який там він вже й є пан, а все чей хоч трохи розсудку в голові у нього найдеть ся.

Так і порішили.

От і прийшов суд. Пан суддею, а купця у свідки покликали. Вислухав пан обвинителя й обвиненого, надів на ніс окуляри, погріз перо, поглядів у гору, покректав тай говорить дуже сановито:

— Замітив я, що суперечка вийшла поміж вами, отче Песій Сукин та тобою, хрестянине, Іване Простий. І вийшла та суперечка зза бика та жеребця та барана, яких не можете ви між себе поділити. То-ж щоби установити між вами мир, я рішаю: ті три скотини, що дали привід до суперечки, відібрati від Івана Простого та віддати міні в повне володіннє мое й моїх наслідників...

Ледви вспів пан те промовити, як піп замахав руками, закрутiv головою та завів велім гласом:

— Що се таке! Отці святителі! моя худібка, а він собі присуджує! Та де грабіж, грабіж в ясний день!

Та тут чорт припав до попового вуха та давай шептати:

„Мовчи ти, мое сотворіннє! Так крапце, як пан постановив. Він свого бика й жеребця й барана до твоєї худібки даром буде припускати; а тобі проста вигода, щоб і він забогатів. Вам треба дружно між собою жити; без того вам мужика ніколи не перемогти.“

Послухав піп, вгамував ся, а пан знову заговорив:

— Іще я замітив, що крестьянин Іван Простий в суперечці зі священиком Песім Сукином, говорив грубі й неприличні речі; за те й підлягає він карі сто ударів різок. Доставу тих різок віддати по звичайним цінам купцеви Варварови Вимотаєву та йому-ж поручити сповнене сього рішення. А судові кошти та оплату за різки стягнути з обжалованого Івана Простого.

— У мене, ваше благородіє, різочки вже приладжені: сім вязок із доброї берези! — промовив тут купець, вискакуючи вперед, а потім, обернувшись до мужика, з приятельською усмішкою, кивнув головою в той бік, де були різки та промовив:

— Ходім, братику, сікти буду!

— Я з вашого суду невдоволений! закричав мужик. — Що таке? Я жалуватись буду! Скопію міні давайте!

— Тепер клади ся, а копію потім дістанеш — відповів пан.

Вхопили ся тут за мужика: купець з одного боку, піп з другого; та й пан зіскочив зі своєго судейського місця, вхопив його за обшивку тай поволікли раба божого бити... Та мужикови вже терпець увірвав ся, а що він був в ті часи сильнійший від них усіх, то й полетіли його мучителі, оден поперед другого, як кулі. Летіли — летіли, тай всі три в болото хляп!

Добре, що мягко впали, не порозбивали ся.

От вилізли вони з болота, обчистили оден одного, обсохли та давай радити ся, що тепер ді-

яти? Однаке, скільки вони не хитрили, видяль, що своїми силами їм ніяк з мужиком не справити ся. Покликали чорта на раду: „Видумуй!“

Ні, — відповідає чорт — не до мого розуму се діло! Вже я видумав, що вмів, от вас трьох на світ привів. А треба вам знову до тіточки Баби-Яги уdatи ся. Вже як вона вам не поможе, то ніхто не поможе.“

Пішли вони. Бачать — сидить Баба-Яга Кістяна Нога; пазурі в землю встромила, очі мов оловяні тарілки, так ними й завертає; а сама приговорює: „Ох, поїла би я мясця дитячого, та нема! Запила би слезами людськими, та ніде взяти!“

Поклонились їй наші путники, стали проти мужика помочи просити. Вислухала вона їх, та як зарегоче — аж з дерев всі листочки посипались, в ріках всі рибки на дно повтікали та всі звірі в норах притаїли ся.

— Давно я вас, дітоньки, дожидаю, заричала Баба-Яга; — як би не помогти! Тепер у мене буде чого й наїсти ся й напити ся! Ідіть ви на північ тай побачите ви гнилу, дуплаву осику. Там в дуплі їдовита змія яйце знесла, та її сокіл третього дня заклював. А ви те яйце візьміть та висиджуйте трийцять шість літ; а виклюється ся вам таке дитятко, що лучшого й не треба!

Поклонились наші паломники Бабі-Язі та пішли. Найшли осику, видяль, справді лежить в дуплі зелене яйце, а на ньому чорне, їдовите письмо та йде від нього смрід. Взяли вони обе-

режно то яйце, положили в мох та давай по черві висиджувати: оден на яйці сидить, а другі два його кормлять.

Скоро казка кажеть ся, не скоро діло робить ся. Трийцять шість літ — не малий час. Купець, не маючи за весь той час нікого, хтоби на нього робив, та не маючи від свого капіталу ніякого проценту, висох як скіпка, в чім тільки душа держить ся; піп зовсім лисий став, а пан собі аж мозолі ззаду натер, бо був ніжно вихований.... А все-ж і той час прийшов та що лучило ся в ту пору попови сидіти на яйці, почув він, наче його щось з долу покльовує... . І загудів він басом: „Викльовується!“ .

Прибігли пан та купець, поставали всі три довкола яйця та глядять, що буде. А воно роско-лолось та вийшов з нього — ні много, ні мало — цар! Готовий зовсім: на голові корона, в од-ній руці держава, в другій скіптр, на плечах мантія оксамітна, горностаем підбита, а під нею генерал-адютантський мундир та червоні штани; очі шкляні, серце ґумове, зуби острі, руки дов-жезні, а утробі й дна нема!

„Ось так, так!“ закричали в оден голос і пан і піп і купець; „сей нам поможе, сей зору-дує!“ і всі три до землі поклонились новородже-ному. А новороджений повів довкруги скляними очима, вийняв з кармана ножик, велів подати собі сухонького дерева та давай з нього стругати салдатиків! Настругав усяких сортів богато та поклав по лівій руці: тут і піхота і кавалерія

і жандарми і поліціянти й козаки. Потім звелів подати собі перегною та давай з нього ліпити придворних пань. Наліпив без числа та поклав по правій руці. Дунув, плюнув — вони й пішли.

Ось, — каже цар — салдати мені служити будуть, а з дівчатами я забавлятись буду. І тобі (каже до пана), як що будеш міні вірним слугою, дам, котра найгірша.

— А нам? закричали піп та купець.

— Ну, й вам. Треба вам буде — то й вас я не покину; тільки вважайте, служіть міні вірою та правою!

Повеселіли всі три та гукнули враз: „Раді старатъ ся вашому імператорському величеству!“ А салдатики почули та як заревуть і собі: „урра-а-а!“ Його величество повів знову скляними очима тай каже:

„Тепер ведіть мене в палату, я після трудів бажаю закусити й випити!“

Переглянулись поміж собою пан з попом та з купцем та нарепті пан каже:

— Палати, осміляюсь повідомити, ніякої нема. тому, що мужик бунтується та нічого ні будувати ні робити не хоче.

— Що?!! — заверещав цар та аж почервонів з натуги — не хоче робити мужик? Привести його зараз перед мої царські очі!

— Осмілюсь донести вашому царському велиреству, що він не піде. Не слухається ся....

Ей, як заверептить, як затупає його величество ногами, як затарабанить кулаками по ко-

лінах! Потім нараз здеряв ся та каже панови:
„Підійди сюда!“

Той підійшов.

— Іменую тебе, каже цар — від нині ісправником. Ось тобі мундир і шабля й шапка з лентою і можеш тепер робити з мужиком, що хочеш. Бери роту салдатів та зграю поліцейських, іди, розправляй ся з ним!

Втішив ся пан; підбіг до роти та відразу: „на ліво кругом марш!“

Обернулась рота, рушила; фельдфебель з боку йде тай підхочує салдатиків: Ліва — права, ліва — права! раз — два! раз — два!

Порівнялись з царем, зараз: „глаза на право!.... йдуть мимо, грудь напнята, нога натягнена, та друга, скільки сил в легких: „урраа!“ За ними поліцянти маширують та іще грімкійше „урра“ кричать.

Привів ісправник свої відділи до мужицької оселі та уставив перед хатами. Була літня пора, так мужик в той час на вільнім воздуху обідав із родиною: за трийцять шість літ, поки пан та піп та купець царя висиджували, он яка родина в нього народила ся: вже в десяти хатах ледви містять ся.

Підійшов ісправник до мужика: „давай — каже — податки!“

Встав мужик поволеньки, обтер ся, до сонічка перехрестив ся, поглянув на пана; а на тім гудвики блищають, канти червоніють, шабля подзвонює. Смішно мужикови стало. „А то куди ти

— каже — зібрав ся, — ворон, чи що пуджати так вирядив ся?

— Ні, не ворон! Я тепер і на тебе холоду належену. Ти мугир-дурак, того не розумієш, що то — форма; значить царський знак і милості. Я до тебе від царя присланий, в його імені роблю і не можеш ти мене не слухати. Давай податки!

— А богато треба?

— Тисячу міліонів рублів.

Ще смішнійше мужикови стало.

— Чому так дуже мало? — каже; — ти жадай більше, все одно нічого не дам.

— Буде й більше — реве ісправник. — Ще за тобою недоїмка.

— А то що таке? Яка недоїмка?

— Ось яка: платив ти від уродження до сего часу?

— Та не платив, одвічає Йван, а сам сміється.

— Ось бачиш. А тимчасом ти крестьянин, значить чоловік податкового звання, то повинен був весь час платити. Ти від давна на світі живеш?

— Та вже на семий десяток учора пішло.

— Ось бачиш! Виходить, що ти повинен за шістдесят літ недоїмку заплатити.

Виняв спрваник з кишені бумагу та став вичитувати; і вичитав він за Йваном Простим вісімсот дев'ятдесят тисяч рублів недоїмки.

— Не помалу-ж твій цар ковтас — замітив Іван.

— А ти думаєш, невмите рило, що цар як ти — солому ість, рогожею вкривається? Йому може на одно шампанське більше треба, як котре небудь з твоїх щенят стоять! Ти хоч би над сим подумав: скільки треба, щоб цих молодців поїти, кормити, одягати — обувати та ще й взбую їм дати!

Поглянув мужик на салдатиків та поліцейських.

— Та, каже, не мало мабуть добра на них переводить ся. Тільки я їх не видумав та вони міні не потрібні, то й платити за них я не гадаю.

— Як ти смієш, свиняче отродє, такі слова говорити? — гірше попередного закричав ісправник; — та я тебе....

Надоїло наконець мужикови; перестав сміяти ся.

— Ти не дуже то верещи — каже він ісправникови; — бо ще від крику тобі живіт трісне; а твоя пані певне щити не вміє, то й зашити не буде кому.

Аж повеленів ісправник. Обернув ся він до роти:

— Взяти його під сторожу!

Зараз фельдфебель з чотирма салдатами бігцем марш: взяли мужика. Налились у Івана очи кровю, заграла сила по жилам; вхопив він голоблю, як махне в право — фельдфебеля по половині перебив. Махнув в ліво — ісправникови те саме було-б, та лучило ся, що чорт стояв попереду — дуже вже цікаво було йому дізвати ся,

чим те все скінчить ся. Перейшла оголобля по чортови, наче по надутому міхурі. Вдарив ся чорт в ісправника та понеслись оба по воздуху як пірря. А Іван з голоблею все наступає. Задрожали салдатики без начальників; задрожали й побігли. І остав ся Іван Простий по давньому господарем свого зацрацьованого добра.

От летить чорт день, і два й три. Вже ісправник давно в корчі впав, а чорт усе летить. Долетів він наконець до самої Баби-Яги. Каже їй: так і так, нема ради на мужика.

— В сьому ділі помогти не трудно, відповідає Баба-Яга. Підстережи мужика, коли він буде на молитві та вкради у нього серце. Тоді з ним можна буде робити, що завгодно.

А чортови не тяжко було це зробити, тому, що з того часу, як мужикови вбито цвях в мовок, став він частенько молити ся. Первіє то Іван вірував в добрі діла, в чесне, добрє, трудяще життя, а тепер, з попівських слів став вірити в силу молитви: значить, як і не живи, що й не роби, а всякий гріх відмолити можна; тільки ревнійше поклони бий. От і став чорт сторожити. Як тільки впав Іван на коліна, вдарив доземний поклін, значить нічого й не міг бачити, чорт скочив йому в ліве ухо, вхопив серце та через праве — назад! І почув Іван Простий, як у нього пішла душа в пяти та став він в того часу про себе думати, як про якого найгіршого чоловіка. А чорт в ту-ж хвилю до ісправника: „Йди, каже,

з мужиком справляй ся! Не бій ся — нічого тобі тепер не буде!“

Зібрав ісправник свою команду — пішов. А мужик, як побачив гостей, так у нього коліна задрожали. Ще за верству шапку зняв.

Підійшов ісправник, білками повертає.

— А, тепер — і шапку мняті! Ні, братчику, я тепер з тобою по своєму справлю ся. Окружити село! — крикнув він на все горло.

Стойть Простий ні живий, ні мертвий. „Господи“ — думає, — що ж се тепер буде? Помяни Господи царя Давида і всю кротость його!“

Тимчасом вийшла з хати Іванова жінка; висипалися сини з жінками та все потомство. Декотрі вхопились були за дрючки, та Йван сам закричав на них, ступив крок вперед та повалив ся ісправнику до ніг. Потім обернув ся до своїх та крикнув: „Проесть начальство!“ І ось вся товпа також стала на коліна та всі заголосили слізними голосами: „Прости, батюшка, дурноту нашу! Прости й пожалуй!“ А ісправникови, того тільки й треба: чим більше народ в ногах поває, тим більше в нього очі розгоряють ся. „А! — кричить — тепер помилуй! А ти голоблею багато милував? Ні, я тепер вам, чортовим дітям покажу Панькову маму! Ви в мене спізнаєте, звідкіля ноги ростуть!“

Гей, чого там вже не було! Пішли в рух і нагайки і мотузи і приклади. Збили всіх, повязали, а потім давай сікти. Цілих чотири дні сікли. Навіть дітей усіх, що старші семи літ, і тих

пересікли. А потім вже звісний порядок: списали все майно та давай продавати за безцін. Купець усе й купив. То значить, тільки виглядало так, наче б купець усе купив, а по правді через него частину й пан і піп кушили. А мужик із усею сім'єю остались жебраками, а недоїмки все таки цілої не сплатили. Оставили мужикови тільки одну хату найгіршу та що на плечах було та плуг з бороною та жебрацький наділ землі; (остання земля вся пішла панови й купцеви): ори мовляв та волочи собою, а ні, то жінку запрягай до плуга!

Пішли наконець мучителі. Остав ся Іван Простий сам зі своєю родиною, — обиджений, висічений, зруйнований. Оглянувся він довкола — так наче-б після ворожого нападу. Звалив його сум, впав він ниць на траву й заплакав огненними слезами. Обступила його родина — також ледве жива: одні плачуть, другі проклинають, інші й слова вимовити не можуть — горе тяжко прибило.

Вже не знати, чи довго би так побивав ся Іван, але чує — хтось його за рукав торгає. Обтер Іван кулаком слези, підняв ся — бачить, а перед ним знову той-же купець Варвар Вимотайв стойть. „Ах — каже — брате! Тай і жаль міні тебе було! Ох жалько! Неввічливо з тобою постутили; прямо будем говорити — безосновне це діло! Та щож зробиш? — начальство! Проти нього не підеш! І так знову скажем: сила на їх боці!.. Та ти не горюй! Я тобі опора! Ти думаєш, стара хліб-сіль забуваєш ся? В кого може й забу-

ваєть ся, а в мене ні. Ні, брате, я не забув, як ти міні в нужді поміг. Тепер я тобі поможу!“

— Справді? каже мужик та весь ожив, а з ним і вся сім'я ожила: стали шушукати ся: світ, мовляв, не без добрих людей!

— Я тобі це як на долоні виложу! Дивись сюди! Насамперед: бачиш ти, он димок зза ліса веть ся. А он другий, а он третій. Це, бачиш, я фабричок набудував. Ну, ось, як хоозяйство в тебе тепер зменшилось, ти до мене дванайцять своїх синів з родинами на фабрички відпусти. Одно діло — ротів позбудеш ся; друге діло — я їм гроші платити буду.

— А богато даєш — ? питает мужик.

— Господи Боже мій! — закричав купець; — та хиба-ж я їх покривджу, милив? Ах, ти чудак-мужик, їй Богу! Що се я без хреста, чи що? Га?

— Ну добре, каже Простий; — значить, заплатиш по божому!

— Не інакше. Тепер про господарство. Тепер вже тобі з одної тільки землі твоєї не прокормити ся, особливо при податках.

— Де вже! Дай Боже на своїм хлібі до різда дотягнути.

— Ось бачиш! Прийдеть ся тобі, значить, у пана землю віднаймати.

— А за які гроші? питне мужик.

— Пошо грошей? Грошей не треба. Я за тебе в пана поклопочу, щоб він тебе не нудив грішми.

— Ось спасибі тобі! Дай тобі, Отче Небесний, Владичице Всевишня! загуділа вся сім'я.

— А якже, поклопочу. Я брате тобі всею душою, ось як! Я значить і поклопочу, щоб пан тобі землю за дві треті урожаю віддав...

— Дуже то тяженько: моя вся робота, а йому дві треті урожаю віддай! А за п'ю? — каже мужик.

— А ти думаш, що пан помилує? Ні, брате, на його милости рота не роззявляй. Ти слухай далі. Треба тобі тепер буде худібки. Так я тобі її на борг, наперед дам.

— Ось, нагороди тебе Христос! знову загуділи селяни.

— Як-же, на гроші важду; тому, що я тобі всею душою. Коні значить по п'ятьдесят рублів, корови по трицять, а вівці по три рублі за штуку.

Почіхав ся мужик.

— Але-ж дорогенько! промовив він.

— Дурак! — закричав Вимотаєв. — Ти поглянь, яка худібка! Коні — наче льви, корови — одно вимя!..

— Так нічого я не знаю: це-ж моя худібка. Я її виростив та викормив. Та не в тім річ; а що ти по сім рублів коня купив, а по три рублі телицю!..

— Ще чого! А неспокою скілько? Може в мене ізва тебе та ізва неї ціле серце ізболіло, поки я її купив? То бо є! Ти-би ще повинен за добродія мене вважати, бо без мене тобі би

тепер — кладись та вмирай, тільки й усого! А ти того не почувавш.

Зітхнув мужик, мовчить. А купець так над душою й стойть: „приймаєш мої умови, чи ні? А не те, то я й піду. Гинь, коли охота!“

Погуторила між собою Іванова родина. „Що-ж — кажуть — без цого нам би не інакше, як помирати прийшлося; а тепер все таки хоч зачепитись буде за що.“ Ну, й повеселіли, значить. Поклонились Вимотаєву до землі: „спасибі!“

А Вимотаєв погладив живіт тай каже: „Я, братіки, все радо. І щоб вам показати, скільки я вас жалію, жертвую вам гостинець. Як тут було побоїще, я всі мужицькі слези докладно зібрав та дома через куб перегнав — славна горілка вийшла, так і палить. Так ось я тої самої горілки жертвую вам чверть відра на угощене.

Більш як перед тим повеселіли й мужики й жінки. Стали вони горілку пити, стали з тієї горілки хмеліти. Чим більше пяні стають ся, тим більше купцеви дякують.

На другий день встали рано: голови від горілки тріщать, а підхмелитись нічим. Декотрі з Іванових синів, яким скоро вже терпцю не стало, чмикнули по задвірках до Вимотаєва (а в нього вже й коршма край села відчинена)! Хто жінчину хустку захопив, а хто на борг, вже на свій власний рахунок, випросив. А сам Вимотаєв знову незабаром на село прийшов..”

— Ну, каже, пора всякому за своє діло. Тільки я люблю, щоб усе з молитвою та з bla-

гословенням; і тобі, Йване, раджу. Ти б панотця попросив, молебень відслужити, то воно би й краще.

— Та він чей не буде даром служити, замічає Простий.

— Він тобі благодать і на довг повірить, — порадив йому купець.

Так значить, і зробили.

І остав ся мужик з того часу всім довжником: і в купця, і попа, і пана, і царя.

І так є й до нинішнього дня.

Вийшли з друку такі книжки:

1. М. Михайленко -- Національне питання в Росії й війна.
 2. М. Михайлеко — Росія й Україна.
 3. М. Залізняк — Самостійна Україна — несоціалістичне гасло?
 4. М. Залізняк — Українці, Росія й війна.
 5. М. Михайленко — „Визвольні маніфести“ російського уряду в теперішній війні.
 6. Ю. Ручка — Російські соціалісти й теперішня війна.
 7. В. Лібкнехт — Чи Європа має скозачіти?
 8. С. Дікштайн — Хто з чого живе?
 9. Ф. Волховський — Казка про салдатську душу.
 10. Ф. Волховський — Казка про неправедного царя, друге українське видання.
 11. Ф. Волховський — Як мужик став довженком у всіх.
 12. М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське видання.
 13. В. Швачка — Чому позичали віру.
 14. В. Рюминський — Повстане селян в Англії.
 15. М. Лозинський — Українська Галичина — окремий коронний край.
-

В німецькій мові вийшли

1. Georg Ruczka — Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.
 2. Georg Ruczka — Die französischen Sozialisten und der Krieg.
-

Друкують ся або готують ся до друку:

1. Галичина її національне значінє для України.
2. М. Лозинський — Утворене українського коронного краю в Австрії.
3. Х. Житловський — Соціалізм і національне питанє.
4. М. Борисов — Соціалізм і проблема національної автономії.
5. Національна справа ї Партія Соціалістів-Революціонерів.
6. К. Кавтський — Національність ї інтернаціональність.
7. К. Кавтський — Національна держава, імперіялістична держава ї союз держав.
8. Дмитро Сметанка — Соціалізм, завойовницька політика, патріотизм і націоналізм.
9. Л. Василенко — Світова війна.
10. І. Сокира — Хай Европа козачіє!
11. Е. Бернштайн — Інтернаціонал робітничої кляси ї європейська війна.

12. М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.
13. М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.
14. М. Драгоманів — Про неволю віри.
15. М. Драгоманів — Рай і поступ.
16. Е. Пернерсторфер — Про новішній націоналізм.
17. К. Ляйтнер — Імперіялізм московського народу.
18. К. Реннер — Національна справа, імперіялізм і соціалізм.
19. А. Бах — Цар — Голод, друге українське видання.
20. Др. Осип Назарук — Що се є: суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролетаріат, капіталізм і організація.

